

JÄRVSELJA LÄBI AEGADE

Paavo Kaimre,
Eesti Maaülikooli metsandus- ja maaehitusinstituudi direktor;
sihtasutuse Järvelja Õppe- ja Katsemetskond nõukogu esimees

On väljaspool kahtlust, et me ei leia Eestis Järvelja (Kastre-Peravalla) kõrval metsandusobjekti, mille kohta oleks viimase aastasaja jooksul nii arvukalt kirjutatud ja sõna võetud. Sellele huvile pandi alus juba 19. sajandi lõpul. Määravaks sai siiski 1921.aasta, mil need metsad läksid Tartu Ülikoolile metsandusliku õppe- ja katsebaasi loomiseks. Seal alates ongi Eesti metsateaduse areng ja metsandusspetsialistide koolitamine ilma Järveljata juba mõeldamatu. Nii kirjutab metsandusajaloolane Toivi Meikar 1994. aastal Akadeemilise Metsaseltsi toimetiste teises väljaandes „Järvelja (Kastre-Peravalla) metsades“.

Mida sümboliseerib ja tähendab meile Järvelja? Suhe on erinev, tudengitele, õppejõududele, õppe- ja katsemetskonna töötajatele, kohalikule kogukonnale, avalikkusele, metsandusvilistlastele. Viimati kuulsin avalikkuses Järveljast kõneldavat 4. septembril rahvusringhäälingu saates Mnemoturniir, kus tarkade klubilt küsiti, millises metskonnas kasvavad Eesti kõrgeim, 44 meetrine kuusk, pea sama kõrge mänd, 40 meetrine haab, arukask, sanglepp ja 14 meetri kõrgune kadakas? Õige vastus anti pikemalt mõtlemata.

Hiljaaegu tähistasime Eesti Vabariigi taasiseseisvumise 20 aastapäeva ja mõtlesime sellele, et üks põlvkond on taas üles kasvanud vabas riigis. Mõned selle, 20 aastaste põlvkonna, esindajad õpivad Eesti Maaülikoolis metsamajanduse, metsatööstuse, loodusvarade kasutamise ja kaitse erialal ja olid möödunud suvel oma esimesel Järveljal õppepraktikal.

Need männikud, mida käesoleval aastal uuendatakse, s.t. raiutakse ja kuhu uus puude põlvkond istutatakse või külvatakse või kuhu see looduse jõul ise kasvab, on kasvanud nii taasiseseisvuse ajal, nõukogude perioodil, üle elanud keerulised 1940aastad, kus võim, riigikord ja raha vahetusid mõne aasta jooksul mitu korda.

Enamasti on praegu uuendatavad männikud eestiaegsed. Need said oma elu noore Eesti Vabariigi algusaastatel. Samal ajal, mil sai alguse metsanduslik kõrgharidus. Eesti maareformiseadusega moodustati 1919.aastal riigistatud mõisametsadest ja endistest (riigi) kroonumetsadest 85 riigimetskonda. Riigimetskondade rohkus tekitas vajaduse haritud, metsandusliku ettevalmistusega spetsialistide järele. Paljud mõisametsi majandanud asjatundjad olid lahkunud Saksamaale, siiajäänute rakendamist raskendas puudulik eesti keele oskus või puudulik erialane ettevalmistus.

1919.a. maikuu Eesti metsaülemate Tallinnas toimunud nõupidamisel leiti, et metsade valitsemiseks on tarvis 87 metsaülemat, sama palju abimetsaülemaid, 250 metsnikku ja 3000 metsavahti. Lisaks personalipõuale aga tuli parandada metsade olukorda, ses puidupõud oli suur.

Olukorra lahendamiseks hakati avaldama mõtteid metsandusspetsialistide ettevalmistamiseks Tartu ülikooli juures. Ettepanek õppejõu kohale asuda tehti kahele metsaülemale, kellest pärast umbes pooleaastast läbirääkimiste perioodi nõustus Andrei Mathiesen kandideerima metsakorralduse õppetoolile.

10. märtsil 1920.a. kinnitas Tartu Ülikooli nõukogu põllumajandusteaduskonnan kogu 30. jaanuari otsuse Andrei Mathieseni valimise kohta põllumajandusteaduskonna mõttelise metsaosakonna esimeseks õppejõuks metsaasjanduse ja geodeesia õppetoolile. Kuna Mathiesen asus õppejõuna tööle 15. augustil 1920.a., siis loetakse seda kupäeva metsaosakonna asutamise päevaks.

Asudes komplekteerima metsaosakonda inimeste ja ruumidega, oli Andrei Mathiesenil selge arusaam, et katsetööde ja praktikumide korraldamiseks on vaja õppebaase. Tutvudes Tartu ümbruse metsadega - Vasula, Tähtvere, Haaslava, Kaagvere, Kastre – tuli Mathiesen järeldusele, et ükski neist ei vasta nõuetele ja seega Tartu lähemas ümbruses vastavat metsa ei leidu. Põhjuseks oli, et metsad olid neis metsandikes liialt ühekülgsed, ei leidunud erinevaid kasvukohatingimusi. Seepärast otsustas ta Kastre metskonna Peravalla metsandiku, praeguse nimega Järvelja, kasuks. Metsade kasvutingimused olid siin märksa mitmekesisemad ja esinesid peaaegu kõik kasvukohatüübid, välja arvatud loo- ja tüüpilised nõmmealad.

22. jaanuaril 1921 esitas Tartu ülikooli valitsus Põllutööministeeriumi metsade peavalitsusele palve anda Kastre-Peravalla mets kasutada ülikoolile õppemetskonana. Põllutööministri ettepaneku põhjal otsustas Eesti Vabariigi valitsus 13. aprillil 1921 küsimuse jaatavalt.

Õppemetskonna asutamisel oli A. Mathieseni sõnul kaks põhieesmärki: korraldada üliõpilastele vastavaid õppepraktikume ja võimaldada õppejõududel katsete korraldamist. Vaidlusi tekitas küsimus, kumb peab olema esimene. A.Mathiesen oli arvamusel, et vanades õppeasutustes on esikohal teaduse arendamine, Eestis aga, kus alles astuti esimesi samme metsanduse valdkonnas, oli olukord vastupidine.“ Niipea, kui on aega rohkem, tuleb pühenduda enam teisele ülesandele, s.o. kodumaa metsateaduse arendamisele.“

1930. aastal nimetati õppemetskond ümber Järvelja õppe- ja katsemetskonnaks, mis pidi adekvaatselt väljendama metskonna tegevuste tegelikku sisu ja eriti siin tehtavat katse- ja teadustööd.

30. juunil 1941. aastal esitati toonaseks juba Tartu Riikliku Ülikooli õppe- ja katsemetskonna põhikiri kinnitamiseks Hariduse Rahvakomissariaadile. Metskonna juhtimiseks sai aja vaimule iseloomulik rektorikeskne juhtimisstiil. Rektori pädevusse kuulus ülikooli majandusosakonna kaudu esitatud töökavade, eelarvete ja aruannete kinnitamine.

Kui 1947.a. loodi ENSV Metsamajanduse Ministeerium, siis viimase soovil saadi Moskvast nõusolek ülikooli õppe- ja katsemetskonna arvamiseks ministeeriumi, täpsemalt Elva Metsamajandi koosseisu. Teoks sai see 30. aprillil 1948.a., millega ülikool säilitas endale vaid ca 40 ha maad (hoonetealune maa, taimlad, looduskaitsekvartal jne.). Kuid juba sama aasta 12. juulil sai ülikool taas metskonna haldajaks.

Tartu Ülikooliga kaotas Järvelja õppe- ja katsemetskond juriidilise seose 4. juulil 1951. aastal seoses Eesti Põllumajanduse Akadeemia (EPA) moodustamisega. Kuna EPA koosseisus moodustati metsandusteaduskond, siis ei kadunud metskonna roll õppe- ja katsebaasina. 1953. aasta lõpust kuni 1997. aastani kandis asutus Järvelja õppe- ja katsemetsamajandi nimetust.

1997. aastal asutas Eesti Põllumajandusülikool sihtasutuse Järvelja Õppe- ja Katsemetskond. Sellise organisatsioonivormi ja nimetuse all töötab metskond ka täna. Vahepeal on muutunud asutaja nimi, Eesti Põllumajandusülikoolist on saanud Eesti Maaülikool.

Metsateadusest ja katsetööst

Kui ülikoolis pole teaduslikke uuringuid, siis ei saa kujuneda õppejõude; kui ei ole õppejõude, siis ei saa olla ülikooli; kui ei ole ülikooli, siis ei saa kujuneda haritlaskonda; kui ei ole haritlaskonda, siis ei saa olla riiki; siis Eesti ei saa olla jätkusuutlik. (Ülo Vooglaid „Ülikoolis pidanuks juba ammu häirekella lööma”, Sirp, 4. veebruar 2011). Samas ajalehes toetab tema mõtteid professor Jüri Allik: „Vooglaid..võttis küsimuse tuuma kokku Moosese käsulaudade stiilis: kui ülikoolis pole... Võin teile kinnitada, et täpselt nii see ongi!”

Ei ole tarvidust neile seisukohtadaele vastu vaielda, sama kehtib ka metsateaduse, metsandusõppe ja metsanduse kohta.

Ülikoolis antav õpetus ja ülikooliharidus peab tuginema teadustöö tulemustel. Õppejõududeks saavad need, kes teevad teaduslikku uurimistööd ja avaldavad aktiivselt oma töö tulemusi. Teadustöös on toimunud spetsialiseerumine, oma kitsale uurimisteamale või -objektile keskendumine. Õpetamise seisukohalt aga ei tohiks teadustöö jääda pelgalt uurimisobjekti ja sellega seonduva tulemuste esitamisele ilma olulisemate seoste, üldistuste, ajalise perspektiivita, mis metsanduses ülioluline. Halvemal juhul on teadmine metsast nagu mõistujutus pimedatest, kes elevanti kompasid ja siis teda kirjeldasid. Seoste tunnetamiseks ja esitamiseks on hädavajalik koostöö praktikutega, olgu selleks praegusel ajal RMK, Erametsakeskus, KKM metsaosakond, teised metsandusettevõtted ja organisatsioonid. Tarvis on näha tervikut ja mõelda sellele pikaajalises perspektiivis. Näha, miline on mets kui ökosüsteem 10, 20, 50 aasta pärast. Nagu varasematel perioodidel, vajame ka täna õpetlasi, kes oskavad enda ja teiste teadustöö siduda praktikas toimuvaga ning selle teadmise üliõpilastele edasi anda.

Järvelja õppe- ja katsemetskonnale lisaks on Eestis olnud teisigi katsemetskondi. Eesti esimesel metsateadlaste päeval esitas Andrei Mathiesen ulatusliku kava katseasjanduse korraldamiseks, mis nägi ette katseasjanduse komisjoni loomise ja katsemetskondade moodustamise. Esialgu oli katsemetskondi kaks: Kilingi ja Kivinõmme, kuid raha puudumisel katsemetskonnad katsetegevust arendama ei hakanud. Hiljem suurendati katsemetskondade arvu, katsetega alustati Sagadis ja Voltvetis, hiljem ka Kuusikul. Katsemetskondade staatus säilis 1944.aastani. Pärast II maailmasõda määrati uued katsemetskonnad 1951. aastal (9 metskonda: Kabala, Karksi, Kuusiku, Otepää, Peedu, Sagadi, Sõmerpalu, Tähtvere ja Viimsi, mis pidid saama Zooloogia ja Botaanika instituudi metsasektori ja TRÜ metsandusteaduskonna katsebaasideks. Katsemetskonna staatus likvideeriti 1954. aastal.

1966. aastal määrati katsemetskondadeks Aakre, Alatskivi, Kabala, Kangruselja, Kuuste, Roela, Tähtvere, Vaivara, Vardi, Väätša, Öisu kui Metsanduse Teadusliku Uurimise Laboratooriumi (hilisem Eesti Metsainstituut) katsebaasid. Hiljem tehti katsemetskondade nimistus ja staatuses mõningaid asendusi. 1980. aastaks tõusis katsemetskondade arv 15-ni ja sealt edasi veel kahe võrra.

Kuigi katsemetskondades oli ette nähtud katsetööde jaoks täiendav ametikoht, katsemetskonnad siiski ei õigustanud ennast ja 1993.a. need likvideeriti (Eesti riigimetsad ja nende majandamine 1918-1998).

Eelpool toodu on näide sellest, kuidas põhitegevuse, s.t. metsade majandamise kõrvalt võivad muud tegevused soiku jääda, sest need ei ole esmatähtsad ja seepärast ei saavutatagi esialgu seatud eesmärki.

Katsemetskonnad olid Eesti metsamajanduse ja looduskaitse teadusliku uurimise instituudi koostööpartneriteks, n.ö. katsemetsadeks. Mitmete metsanduslike katsealade seisund ja nende kohta olev informatsioon on aga paraku üleminekuajaga kaasas käinud muutuste tõttu kannatanud.

2008.a. detsembris allkirjastasid seitsme metsandusorganisatsiooni esindajad koostööprotokollid metsanduslike uuringute, rakendusuringute ja katsetööde alade kohta andmestiku kogumiseks ja analüüsimiseks ning vastava andmekogu loomiseks.

Koostööprotokollis tõdetakse, et metsanduslike uuringuid, rakendusuringuid ja katsetöid on Eestis läbi viidud enam kui sajandi jooksul, kuid kahjuks on vastavasisuline info killustatud erinevates organisatsioonides; vanemate katsealade osas on info vaid paberikandjal ja ülevaade on lünklik; seni puudub uurimisaladest terviklik andmebaas, kuigi Põhja-Euroopa metsanduslike püsikatsealade veebipõhine andmebaas NOLTFOX sisaldab enam kui 200 Eesti proovitüki-vaatlusalade andmeid; suurem osa enne 1990ndaid rajatud metsanduslikest püsikatsealadest on kannatanud harvendusraiate tõttu, sest metsa majandajani pole teave uurimisalast jõudnud.

Osapooled väljendasid kavatsust teha koostööd ühiste eesmärkide täitmiseks alljärgnevalt:

1. luua terviklik GIS baasil andmekogu erinevate organisatsioonide poolt rajatud metsanduslikest katse- ja rakendusuringute aladest, mis oleks kasutatav kõigile huvitatud osapooltele. Andmebaasi arendatakse Metsaressursi Arvestuse Riikliku Registri ja NOLTFOX andmebaasi alusel ja koostöös ning sellele on ligipääs kõigil koostööprotokolliga kokkulepitud koostöös osalevatel asutustel ja organisatsioonidel;
2. kasutada alasid metsanduslikus õppe- ja uurimistöös, riigimetsa majandamisel ning metsaomanike nõustamisel ja koolitamisel;
3. koguda, süstematiseerida ja võimalusel digitaliseerida seni läbitöötamata metsanduslike uuringute, rakendusuringute ja katsealade paberikandjal olev materjal (välitööde tulemused, analüüsid, publikatsioonid, kaardimaterjal jms);
4. tähistada alad looduses ja võimalusel arvestada nendega metsade majandamisel.

Mõned Järveljaga seonduvad märksõnad

Metsakuivendus

Järvelja metsade pindalas, seisundis ja metsakasvatustootlikkuses mängib otsustavat rolli metsakuivendus. Süstemaatilised kuivendustööd algasid 1884.a. enne seda oli vaid juhuslikke kraave mitmesugustes metskonna osades, milliste ülesandeks peamiselt põllumajanduslikele maadele peale valguvat vett ära lõigata.

Kavakindlate kuivendustööde läbiviimiseks looditi kogu metskond osade kaupa ja seati kokku üldine kuivenduskava. Kaks korda käis loodimistöid tegemas kultuuriinsener Wöldike, 1888.a. ja 1891.a. Metsakuivendustöödega ehk siis kanalite ja kraavide kaevamisega tegeleti 19. sajandi lõpus ja 20. Sajandi alguses. Metsateadlane Udo Voll kirjutas oma diplomitöös: kui 1884.a. kogu metsamaa pind oli 2200 ha, millest osa kannatas liigse vee all, siis 1921.a. oli kogu metsamaa pind 3518,8 ha, seega juurdekasv ca 1300 ha ehk 65% esialgsest metsamaa hulgast.

Teise maailmasõja järgsetel aastatel ei rajatud Järveljal uut kuivendusvõrku. Vähesel määral remonditi olemasolevaid kraave. 1968-1969.a. tegi „Eesti Maaparandusprojekti“ metsakuivenduse osakond ettevalmistustöid ja 1970. Aastal alustas EPT Tamsalu osakond kaevamistöid. 1973.a. anti eksploatatsiooni kuivendussüsteem pindalaga 1222 ha. 14 aasta jooksul kuivendati Järveljal kokku 3918 ha maad kraavivõrgu üldpikkusega 240 km. Kui 1923.a. metsakorralduse andmetel oli metsamaa pindala 3519 ha, siis 2001.a. andmetel 6040 ha. Aastatel 2007-2010 rekonstrueeriti olemasolevat kuivendussüsteemi, et taastada selle seisukord ja funktsionaalsus.

Kõrvuti kuivendatud metsamaaga kuulub metskonna põhjaosa Emajõe-Suursoo looduskaitseala koosseisu ja nii säilib siin omapärane soomaastik soosaartega. Kaitseala põhiliseks eesmärgiks on Emajõe deltasoostiku ning sealsete ohustatud ja haruldaste koosluste ning liikide säilitamine, kaitse ja uurimine. Kaitseala kuulub alates 1997. aastast rahvusvahelise tähtsusega märgalade (Ramsari alade) hulka ning 2004. aastast Natura 2000 linnu- ja loodusalade hulka.

Loodushoid

Järvelja üks tuntumaid objekte on vaieldamatult kvartal 226 ehk looduskaitsekvartal. Õppemetskonna juhataja 17. augusti 1924.a. korraldusega eraldati toonase kvartal 106 lõnapoolses osas 128 ha suurune ala ja jäeti see looduskaitse reservaadiks. Keelati igasugune puude ja põõsaste raiumine, tuuleheite, tuulemurru ja muul teel surnud puude koristamine, karjatamine, rohukitkumine, heinaniitmine ja igasugune muu kõrvalkasutus“. Hiljem (Looduskaitseseaduse jõustumise järel) kanti ala kaitsealade registrisse, 1959. aastal võeti senine looduskaitse-reservaat koos kvartali põhjapoolse osaga arvele riikliku botaanilis-zooloogilise keelualana. 1964. aastal nimetati keeluala ümber Järvelja looduskaitsealaks, mida 2006. aastal laiendati ja mille pindala praegu on 187 hektarit.

Sihtasutuse poolt hallatava metskonna üldpindala on 2001. aastal läbiviidud metsainventeerimise kohaselt 10 618 ha, millest tootlik metsamaa moodustab 6 040 hektarit. Metsadest 1391 hektarit ehk 23% tootlikust metsamaast on rangelt kaitstavad, nende juhtfunktsiooniks on loodusobjektide hoidmine ja loodusprotsesside kaitse. Osaliste majanduspiirangutega metsade pindala on 1220 hektarit ehk 20,2%), kokku seega loodushoiga seotud metsi 43,2%. Piiranguteta majandusmetsa on kokku 3429 hektarit ehk 56,8% tootlikust metsamaast.

Eestis on Aastaraamat Mets 2009 andmetel (Keskkonnateabe Keskus, SMI 2008) range kaitse all 7,6%, kaitstavaid metsi kokku 26%, majandamispiiranguteta seega 74% metsamaast. RMK

metsades oli 2010.a. lõpus rangelt kaitstavaid ja majandamispiirangutega metsi kokku 36,3% kõigist metsadest.

Koostöö

Järvelja metsad on uurimisobjektiks olnud erinevatele loodusteadlastele mitmetest teadusasutustest. Viimaste aastate koostöö näiteks on Tartu Ülikooli Rakendusökoloogia tippkeskuse rajatud metsaökosüsteemi õhuniiskusega manipuleerimise FAHM (*Free Air Humidity Manipulation in forest ecosystems*) katse Rõkkas. Tartu Observatooriumi teadlaste initsiatiivil korraldatakse Järveljal looduse kaugseire alaseid uuringuid, lennukimõõtmiste jaoks ehitati siia peegeldustalon. Teaduse Teekaardi programmi raames on kavas ehitada Järveljale metsaökosüsteemi ja atmosfääri suhete SMEAR (*Station for Measuring Forest Ecosystem – Atmosphere Relations*) mõõtejaam.

Õppepraktikaid on lisaks Eesti Maaülikoolile korraldanud Tartu ülikool, Euroakadeemia, TÜ Türi kolledž. Siin on lühiajalistel õppekäikudel olnud nii oma kui eesti õppejõudude juhendamisel erinevate riikide metsandusüliõpilased. Järvelja on suurepärane paik doktorikoolide kursuste korraldamiseks.

Kui mõelda arengust, siis miks mitte korraldada tulevikus suvekooli või metsanduslaagrit, mida võiksid juhendada magistrandid ja doktorandid?

Olulisi märksõnu on teisigi, nt võõrpuuliigid ja nendega rajatud metsakultuurid, taimeaiad, jahindus jmt., kuid kõigil neil ei ole paraku ühe ettekande raames võimalik piisava põhjalikkusega peatuda.

Kokkuvõtteks

Kas Järvelja on Eesti metsanduse mudel? Pigem vist ei, sest kindlasti ei ole Järvelja metsad ja nende majandamine Eesti „keskmised“. Erisusi on selleks liialt palju ja pigem tuleks neid erisusi säilitada ja hoida, kui et nivelleerida ja nivelleeruda keskmiseks.

Tegelikult on ju enamik puistusidki Eestis omanäolised. Emeriitprofessor Artur Nilsoni andmetel on tunnuste vaid ühe puistuga esindatud (unikaalsete) kombinatsioonide arv 94,42% kombinatsioonide koguarvust. Ülejäänud kombinatsioonides on keskmiselt 3,19 puistut, tõsi, mõnedes siiski ka saja ümber.

Tänased Järvelja tulevikuga seotud mõtted tuleb vormida arengukavaks, see on lähiaja ülesanne sihtasutuse juhtidele ja töötajatele, aga sellesse töösse tuleb kaasata õppejõudusid ja teadlasi. Pärast seda aga arengukava samm-sammult realiseerida.

Käesolevas ettekandes puudutasin põgusalt ka neid teemasid, mille suhtes metsanduslik mõte on aastakümnetega osaliselt muutunud. Järvelja õppe- ja katsemetsakond on koht, kus

metsades toimunu ja sellega seonduv teadmine on Eestimaal enim talletatud. Siin on piisaval hulgal metsatarkust, mida tuleb ka edaspidi Eestimaa heaks kasutada ja edasi koguda.

Kasutatud materjalid:

Etverk, I. (toimetaja) 1998. Eesti riigimetsad ja nende majandamine 1918-1998. Metsamet, Tallinn.

Kasesalu, H. (koostaja) 1998. Järvelja metsades III. Akadeemilise Metsaseltsi toimetised VIII.

Kasesalu, H. 2011. Auväärses eas Järvelja praktikabaas. Eesti Loodus 6/7/2011, lk. 48-51.

Laas, E. 2000. Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna metsaosakond 1920-1946. Kogumik „80 aastat akadeemilist metsanduslikku haridust Eestis“, lk. 11-23.

Meikar, T. (toimetaja) 1994. Järvelja (Kastre-Peravalla) metsades. Akadeemilise Metsaseltsi toimetised II. Tartu Ülikooli kirjastus.

Meikar, T. (toimetaja) 1995. Järvelja metsades II. Akadeemilise Metsaseltsi toimetised III. Järvelja õppe- ja katsemajand.